

V.

I Räntmästarehuset.

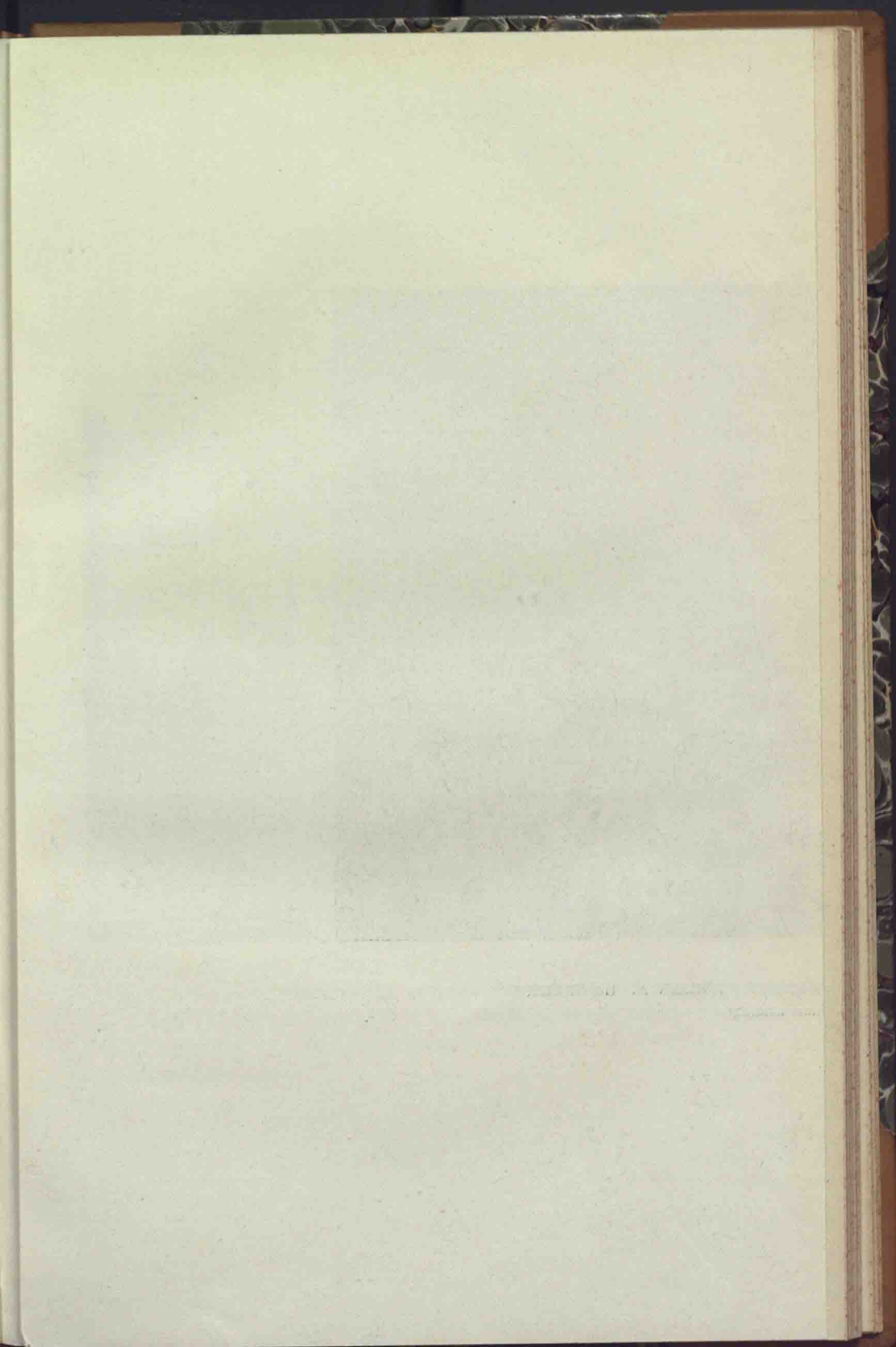
DÅ doktor Linnæus och hans fru efter smekmånaden i Falun i slutet af juli anlände till Stockholm, hade där timat händelser, som väckt stort uppseende och om hvilka deras vänner och bekanta säkerligen ej försummade att lämna långa och lifliga beskrifningar. Den 30 juni hade nämligen en stor fransk eskader under befäl af amiralen, markis d'Antin ankommit och »under oräkneliga salvors skjutande» *) förankrat på Strömmen. »Många tusende människor både af högre och ringare stånd begåfvo sig flygande till Skeppsbron» för att taga skådespelet i betraktande, »ty några fransyska krigsskepp hade ej förut blifvit sedda i Östersjön och Stockholm», och under hela den tid flottiljen var kvar, var den föremål för stor uppmärksamhet. Särskildt beundrade man amiralskeppet Grand Bourbon, som var »af ogeinen storlek och

*) *Rüdling a. a.*

skönhet». På detta aflade också kung Fredrik, ledsagad af flera bland rikets råd och andra förnämra herrar, den 14 juli en timmas besök, hvarvid ett »ganska förskräckligt buller och larm blef gjordt med några hundra salvor och fröjdeskott». Den 21 juli afseglade eskadern, hvilken Linnæus, om han varit hemma, i sin egenskap af amiralitetsläkare och för att få kännedom om sjukvården ombord på fartygen, nog ej hade försummat att besöka. Nu fick han nöja sig med att glädja sig åt efterklngen af smällarna och jublet samt ägna sin uppmärksamhet åt de »franzoser», som de »oförtänkte främlingarna till äfventyrs efterlämnade».

Den ökning i praktiken, som härigenom uppkom, torde emellertid ha varit föga välkommen, ty han hade fullt upp med arbete i alla fall och svårt att få tiden att räcka till. På sjuka, som sökte hans råd och vård, var det nämligen ingen brist, och den unga Vetenskapsakademien tog hans intresse och bistånd starkt i anspråk.*). Det var på honom såsom preses, som arbetsbördan i första hand hvilade, ty sekreterarens göromål hade ej fått den stora mångsidighet och omfattning som senare och i våra dagar, och härtill kom att Linnæus kanske mer än någon af de öfriga stiftarna och den första uppsättningen ledamöter var alldeles särskildt skickad att tillvarataga akademiens intressen och framför allt att leda dess verksamhet in på rätt stråt och i framsynt uppfattning om innebörden af

*) Efterföljande korta skildring af akademiens verksamhet under de första månaderna har hufvudsakligen tecknats efter *Fries'* intressanta och på akademiens protokoll grundade framställning. — *Linné. Lefnadsteckning.* D. I, sid. 265 o. f.

UTSIKT FRÅN SLOTTBACKEN ÖFVER NORRMALM OCH BLASIEHOLMEN I BÖRJAN AF 1700-TALET.

EFTER OIJEMÅLNING AF OKÄND MÅSTARE, I STOCKHOLMS RÅDHUS.

dess maktpåliggande devis »För efterkommande». Medlet härför skulle i främsta rummet vara akademiens handlingar, som i motsats till Vetenskaps-societetens i Uppsala på latin utgifna publikationer voro affattade på svenska språket och af hvilka första volymen utkom redan år 1739. »En ren kärlek för det allmänna och en förnuftig ömhet för enskylt välgång», skulle enligt det af Höpken skrifna företalet vara det unga samfundets drifkrafter, och ämnen för verksamheten skulle vinnas genom »att undersöka och utforska Naturens hemligaste gömmor, men däremot utmönstra sådana vetenskaper och konster, som dels äro foster af en öfverglänsande qwick inbillning, dels hafwa sin grund uti en sagolik Ålderdom, dels uti det fåfänga nöjet at se en osäker samling af Anor och Skiöldemärken genom otaliga målade grenar sig utsprida». Man hade sålunda tydligen kommit på det klara med att Olof Rudbecks och Peringskölds m. fl:s lärda funderingar och hypoteser ej vidare motsvarade tidens bildningskraf och den kulturella utvecklingen, liksom ej heller och framför allt de för Frihetstiden så utmärkande sträfvangarna att höja landets ekonomiska välstånd, och medan nyssnämnda societet hufvudsakligen vände sig till den lärda världen, blef det sålunda den nya akademiens uppgift att meddela landets egna inbyggare praktiska och ekonomiska rön och iakttagelser. Akademien startade således med ett program, som liknade eller öfverensstämde med den nuvarande Landtbruksakademiens, och man var därför också betänkt på att antaga benämningen »Oeconomiska Vetenskaps-Societeten», hvilken dock på Anders Celsius' yrkande eller tillrådan utbyttes mot det namn

hvarunder akademien nu i mer än ett och tre fjärdedels sekel utfört ett så fruktbringande och storslaget arbete.

Linnæus intresserade sig särskildt för akademiens handlingar, och det kan ju sägas, att dessa började utgifvas under ovanligt lyckliga auspicer, i det att första bandet inleddes med en afhandling af hans hand, nämligen »Rön om växternas plantering, grundat på Naturen». I samma band införde han äfven »Om renarnas brömskulor i Lappland», och hade sålunda tillgodosett publikationens både praktiskt-ekonomiska och vetenskapliga uppgift. Såväl i afseende på innehållet som formen höjde sig också dessa uppsatser öfver de flesta af de öfriga bidragen, bland hvilka några näppe-ligen kunna betecknas såsom vetenskapliga, åtminstone enligt nutida begrepp, utan verka nästan komiskt både genom ämnesvalet och titlarnas och innehållets naiva affattning. Såsom exempel härpå må anföras »Om rep och trossars styrka eller sammanhängande kraft, som på allmänt sätt ihopvidas» af adjunkten vid Uppsala universitet Nils Wallerius, »Huruledes en mansperson blifvit botad från Svarta Staren (starren) igenom uphöstningsmedel» af lifmedikus E. Ribe, »Om kakelugnar och deras omlagning» af ingenjörskaptenen Anders Johan Nordenberg (sedermera Nordensköld) och »Et påfund at storligen öka Claviers och Cymbalers godhet» af kyrkoherden Nils Brelín.

Under sommarmånaderna 1739 höllos täta sammankomster, vanligen två eller åtminstone en i hvarje vecka, vid hvilka »rönen» eller bidragen till handlingarna föredrogos och diskuterades och viktiga ekonomiska angelägenheter afgjordes. Det gällde att betrygga

det unga samfundets tillvaro och bestånd, och i första rummet måste medel anskaffas för bestridande af handlingarnas tryckning. Härtill lämnade de förmögnare ledamöterna frikostiga bidrag, medan Linnæus och andra mindre bemedlade offrade hvar sin dukat och ytterligare en sådan för några exemplar af publikationen, sedan första häftet utkommit. Redan vid denna tid lades äfven grunden till akademiens nu så rika bibliotek och till den storartade institution, som bär namnet Riksmuseum. Linnæus skänkte ett exemplar af sin *Hortus Cliffortianus*, superkargören vid Ostindiska kompaniet H. Turloen ett par kinesiska böcker om *Oryza* och *Bombyx* (risväxten och silkesmasken), Alströmer »några sälsama swampar, som wuxit uti et skep mellan garneringen och utsidan», och från Konstantinopel anlände några petrifikat, guldfiskar i sprit o. s. v.

När Linnæus efter september månads utgång eller närmare bestämdt den 3 oktober nedlade presidiet, hade han sålunda tillfredsställelsen att ha varit med om en verksamhet, som i mycket, tack vare hans initiativ och ingripande innebar vackra löften om akademiens framtida bestånd och förkofran. Han fick också emottaga många uttryck af samfundets tacksamhet och erkänsla, och särskildt steg belåtenheten, då han, »som ej kunde tala utan att tala om något», i stället för att hålla det tal, som enligt grundreglerna skulle ledsaga afskedstagandet, höll »en formel oration om 'Märkvärdigheter uti Insecterna'». — »Detta tal fants wara så sammanfattat», heter det nämligen i protokollet, »at det enhälleligen af Akademiens Herrar leda-

möter beslöts uppå Academiens omkostnad skulle tryckas med latinska bokstäfver.»

I Linnés underbara och på fängslande detaljer så rika historia synes oss denna episod vara särskildt ägnad att belysa hans förvånande, redan vid unga år stora och mångsidiga lärdom, hans genialiska grepp på dunkla och svårlösta problem inom naturforskningens vida värld, hans medryckande personlighet och stora förmåga att popularisera forskningens resultat. Vi kunna sålunda tänka oss honom i katedern på Riddarhusets föreläsningssal, hänförd af sitt ämne, med de lifliga ögonen lågande af ifver, på sitt bildrika, af roande vändningar fyllda språk tala om biologiska iakttagelser, som öppnade nya utsikter för tolkningen af naturens lif och lagar. Han den yngste i samfundet, utgjorde medelpunkten i en krets af män, som väl i anslutning till miljöns benämning kunde kallas lysande: Höpken, Ehrensward, Alströmer, Cronstedt, Polhem, Olof och Anders Celsius, Tilas, Nordenbergarne, Ribe, Sheldon, Faggot, Klingenstierna, Meldercreutz, Rosén von Rosenstein, och många till af Sveriges mest framstående män på den andliga odlingens och den ekonomiska verksamhetens fält under denna egendomliga »frihetstid», som likt vår egen kännetecknades af politisk splittring och tvedräkt, men äfven af fosterländska sträfvanden.

Medan Linnæus sålunda stod midt uppe i lärda värf och praktiska bestyr, bland hvilka den enskilda praktiken och tjänsten vid flottan i hög grad och ej minst togo hans tid och krafter i anspråk, var hans unga maka hänvisad att ofta nog vara ensam, och det kan väl hända att dagarna ibland syntes henne långa.

Men den tidens unga fruar voro ej som ofta våra dagars. De hade andra intressen och färre distraktioner. Rösträttssträfvandena med deras tvifvelaktiga nytta och lycka voro okända, liksom de flesta andra yttringar af kvinnans s. k. frigörelse, förströelserna voro ej så talrika, modeangelägenheterna tillmättes ej den stora vikt som nu, men plikt- och ansvarskänslan var större. Kvinnans värld var hemmet med dess många sysslor och bestyr, som frånvaron af alla nutidens bekvämligheter gjorde till betydelsefulla uppgifter, kräfvande både tankar och arbete. Man köpte ej födan färdig i matvarubodar, man behöfde ej bara vrida på en kran för att få vatten, man ringde ej upp i telefon för att få fönödenheter hemsända och ärenden uträttade — för att nu ej tala om all den tid, man sparade genom denna utmärkta apparats obefintlighet för nyfikenhet, skvaller och bagateller.

Det berättas från fru Sara Lisas mognare år och äldre dagar, att hon var en mycket duktig husmoder, som var sin mer opraktiske makes ekonomiska hjälpredda och med kraft och ordning styrde och ställde i kök, visthus och väfkammare i bostaden vid botaniska trädgården i Uppsala och på Hammarby, och som hon var då, var hon säkerligen äfven nu, fastän med de tillsatser af oerfarenhet och sorglöshet, som äro ungdomens privilegium. Hennes uppfostran hade varit unga flickors vanliga på den tiden; hon hade fått vänja sig vid att taga vara på tiden och grundligt ägna sig åt hushållsgöromål, handarbeten och husslöjd, men erhållit blott nödtorftig boklig lärdom, och utan tvifvel hade hon under den långa förlofnings tiden fått själf lägga handen vid den rikliga utstyrsel i linne, duktyg m. m.,

som hon enligt tidens sed medförde i boet och hvars uppackning och ordnande blef hennes första uppgift i det lilla hemmet i Räntmästarehuset. Om huru detta var inrättadt och inredt finnas emellertid inga upplysningar, och det är följaktligen numera svårt, ja omöjligt att afgöra huru mycket eller hvad af det bohag, som ännu hos Linnés ättlingar finnes kvar från hemmen i Uppsala och på Hammarby, kan ha varit med redan i Stockholm. Men den första bosättningen omfattade gifvetvis de enklare och mindre dyrbara möblerna och husgerådssakerna, och man kan ju t. ex. gissa på den vackra men anspråkslösa i blågrått målade skänken och de många faten, kannorna och tallrikarna af tenn, kopparkärlen m. m., som bevaras i professor T. Tullbergs på Linné-minnen så rika hem i Uppsala. Det är också troligt, att bruden från sitt förmögna föräldrahem medförde några af de vackra silfverpjäser, som finnas i behåll, medan den blå och hvita fajansservisen från Marieberg, det vackra ostindiska porslinet m. m. härstamma från senare decennier. I doktors rum funnos säkerligen flertalet af de porträtt af Olof Rudbeck d. ä. och d. y. samt af de många utländska ryktbara botanister, som enligt en anteckning från 1744 prydde väggarna i hans rum i Uppsala och bland hvilka särskildt de två förstnämnda voro »aftagne så lika, att man tyckte dem fattas endast måhl».

Ett kan man emellertid vara viss om, nämligen att fru Sara Lisa gjorde sitt bästa för att hålla huset i ordning samt putsadt och fint och att herr doktorn, när han kom hem från sjukbesöken i staden eller ronderna i Skeppsholmens baracker, fann den trefnad, han så ofta saknat under ungarlstiden. Det var något

annat att sitta i eget bo och pröfva på Sara Lisas och Barbro's kulinariska rön och påfund än att frekventera de allmänna spiskvarteren och se hur kavaljererna mådde illa, det var lugnare än att umgås med hattarna i det Tessinska palatsets salonger. Nu kunde han vid sitt eget bord bjuda kapten Mårten och andra vänner på Linnæa-te eller hembryggt öl, och när han var upptagen af praktiken eller författande, var Sara Lisa verksam i sitt departement eller roade sig med att med väninnor från Falutiden eller nya bekanta i det lilla förmaket spela pock eller triset^{*)}, hvilket senare längre fram i tiden blef hennes favoritspel. Då kunde det väl också hända att Gustaf Gottfried Reuterholm, som sedan ett par år var Stockholmsbo och tjänstgjorde som auskultant i Bergskollegium, infann sig för att se hur hans forna flamma hade det, och när sedan doktorn hade slutat sina göromål, kan man tänka sig, att det lilla sällskapet, innan mörkret föll på, gjorde en titt ut i staden, promenerade upp till Söders höjder för att njuta af den härliga utsikten eller lät ro sig öfver till Skeppsholmen, där doktorn kanske hade någon illa sjuk att se om eller ville öfvertyga sig att allt gick sin gilla gång på flottans sjukhus. Om doktorn ej var allt för upptagen, hände det väl också att han för att roa sin Sara Lisa köpte biljetter till teatern i Bollhuset eller »Kongliga Svenska Skådeplatsen», hvilken ett par år förut hade öppnats med uppförandet af Carl Gyllenborgs med stort bifall emottagna »Svenska Sprätthöken», och där nu gäfvos

*) Af det italienska *Tre setti* (3 sjuor); kortspel på tre man hand, hvori den som har tre sjuor vinner.

lustspel af Holberg, Molière, Corneille o. s. v. till omväxling med svenska komedier af Dalin, Erik Wrangel m. fl. Och när de sedan efter spektaklets slut vandrade hem på den knaggliga och skralt upplysta Österlånggatan och kanske mötte stadsvakten, fick väl Linnæus lugna sin förskräckta fru med att de karska knektarna ej voro farliga för anständigt folk och att deras långa med en tång eller gaffel slutande stafvar blott voro afsedda för rusiga krogkunder och andra bråkmakare, som skulle gripas i nacken och föras i finkan. Proceduren måtte ha varit lika ovanlig som effektiv, ty den väckte äfven resande utlänningars uppmärksamhet*), men den hade gammal häfd såsom föreskrifven i en k. instruktion af den 19 november 1667, däri bland annat läses: »Emedhan som wijdh Adelige Gästebuden och andra förnämlige och Solenne samquämen Drängiar och eliest annan lööss canaille sedhan the sigh medh dryck anfyldt och öfverlastat hafva, gemenligen then oseedh hafwa pläga, sigh at samman-sambla och rotera, görandes på Gatorne Rumor och Oliudh; så skal Wachten strax wara tilstädes, taga sådane olåtiga sällar wijdh Hufwudet och föra them in i Corps de Garde til dager blifwer, tå the vidare efter förtienst skal afstraffas.»

Förmodligen var det under någon af dessa de första månaderna efter det Linnæus och hans fru sålunda kommit till rätta i hufvudstaden, som de sutto för de porträtt, hvilka utförda af Johan Henrik Scheffel

*) Abbé *Outhier*, som ledsagade Maupertuis på hans färd till Lappland, omtalar den sålunda i sin *Journal d'un voyage au Nord en 1736 et 1737*, Paris 1744, bland de kortfattade meddelandena om uppehållet i Stockholm.

med säkerhet förskrifva sig från år 1739 och enligt sägner framställa herrskapet i sina bröllopsdräkter. Att Linnæus vände sig till Scheffel med beställningen, kan möjligen ha berott därpå att han hade blifvit bekant med honom hos Triewalds. Gamle Triewald och hans maka hade nämligen liksom Scheffel inflyttat till Stockholm från Tyskland, och med den sammanhållning, hvilken då liksom nu utmärkte den tyska koloniens talrika medlemmar, är det sannolikt, att de kände hvarandra och kanske närmare umgingos. Det kan dock också ha varit den omständigheten att de voro nära grannar, som förde Linnæus och hans maka till den för öfrigt mycket anlitade och högt ansedde mästaren eller konterfejaren, såsom det hette på den tiden, ty Scheffel bodde och hade sin ateljer i Pfeiffska huset vid Prästgatan. *) Det kan förvåna att han slagit sig ner vid denna, en af gamla stadens trängre och mörkare gator, där det nog var ganska klen beställt med det för måleri önskvärda dagsljuset, men frihetstidens, liksom det karelinska tidehvarfvets, konstnärer hade ej i ateljerhänseende så stora anspråk som våra dagars. Ehrenstrahl verkade ju länge i det efter honom uppkallade, sedermera den bekante källarmästaren Fuhrman tillhöriga huset vid Tyska brunn eller Svartmangatan nr 20, och af Scheffels kolleger och konkurrenter bodde de tre under kung Fredriks tid mycket uppmärksammade och anlitade k. hofkonterfejaren Georg Schröder, miniaturmålaren David Richter och porträtt- och historie-

*) Längre fram i tiden tycks Scheffel, som på äldre dagar flyttade till Västerås, hafva bott vid Skeppar Carls gränd, ty år 1755 kom han i tvist med parmmätaren Anders Lind angående naborätten till det vid denna belägna huset nr 22 i kvarteret Orpheus.

målaren Johan David Schwartz likaledes i staden mellan broarna.

De Scheffelska porträtten, hvilka säkerligeningo en hedersplats bland prydnadsföremålen i de nygiftas hem, äro äfven oafsedt deras konstvärde af stort intresse. Det af den unga frun bekräftar nämligen Gustaf Gottfried Reuterholms ofvan anförda utsago, att hon var »temligen vacker», hvilket i nutida uttrycks-sätt torde kunna återgifvas med »så bra ut», och det bestrider det omdöme för barskhet, som af traditionen emellanåt förenats med Sara Lisa Moræas minne, men hvilket, om det verkligen var berättigadt, väl gällde först vid framskridnare år. Det af Linnæus åter, som anses vara ett af de bästa bland de tallösa bilderna af honom, lämnar en god och tillförlitlig föreställning om hans ganska omstridda utseende. I hans egenhändiga anteckningar har han om detta och sitt sätt att vara meddelat: »Linnæus war intet stor, intet liten, mager, brunögd, lätt, hastig, gick fort, gjorde allting prompt, tolte ej sent folk, war sensibel, blef snart rörd, arbetade kontinuerligen och kunde ej spara sig. Han brydde sig litet om exteriören, utan trodde att karlen borde pryda kläderna men ej vice versa», och i en handskrift*), antagligen åtskilligt senare, hvori han säger, att det i *Philosophia Botanica* (Uppsala 1751) införda porträttet är »det likaste», har han tillfogat: »Medelmåttigt lång, snarare låg än hög, tämligen mager, alldeles icke fet med muskulösa lemmar och ansvällda ådror. Stort hufvud, nacken med knölar

*) Äges af professor *T. Tullberg*, som i sitt stora till Linné-jubiléet i Uppsala år 1907 utgifna verk *Linné-porträtt*, meddelat ofvanstående öfversättning af L:s på latin affattade anteckning.

SARA ELISABETH MORÆA.

EFTER ORIGINALMÅLNING AF J. H. SCHEFFEL, PÅ LINNÉS HAMMARBY.

och vid nackbenssömmen en liten insänkning. Ögonen bruna, lifliga, eldiga, genomträngande. Håret i barn-
domen hvitt, under medelåldern brunt, rakt. Pannan
fårad. En låg vårta på högra kinden och en dylik
på högra sidan af näsan. Tänderna dåliga, maskätna
på grund af från modern ärfd disposition.» — Till
jämförelse med dessa beskrifningar, hvilkas tillförlitlig-
het ju ej kan betviflas, må anföras följande af Christian
Fabricius, hvilken åren 1763—64 uppehöll sig i Upp-
sala och ofta var Linnés gäst där och på Hammarby
och hvars sålunda på personliga iakttagelser grundade
uttalande*) utan tvifvel är tillförlitligt: »von Linné
var tämligen liten och som han gick något böjd, såg
han mindre ut än han i själfva verket var. Han var
eljest väl byggd, men mager, och när jag lärde känna
honom, hade redan den tilltagande åldern fårat hans
panna. Hans ansiktsuttryck var öppet, nästan alltid
gladt och visade stor likhet med porträttet framför
Species plantarum.**) Hans ögon voro de vackraste,
jag någonsin sett. De voro visserligen ganska små,
men de ägde mycken glans och något genomträngande,
som jag aldrig funnit hos någon annan. Jag erinrar
mig väl icke, hvilken färg de hade, men det träffade mig
ofta blickar, såsom om han ville genomtränga min själ.»

Ehuru dessa beskrifningar skildra Linnæus' utse-
ende under en senare period, öfverensstämman de dock
i så många hänseenden med det af Scheffel målade
porträttet, att detta torde få anses vara mycket likt och
sålunda skänka en tillförlitlig föreställning om hur

*) *Deutsches Museum*. 1780. B. 1, sid. 433.

**) Härmed menas enligt *Tullberg* säkerligen det kopparstick,
som utfördes af *Preisler*.